

**ABBÂSÎ PROPAGANDASI SÜRECİNDE VE ABBÂSÎLER'İN İLK ASRINDA
MEHDÎ TASAVVURU**

Prof.Dr.Abdülaziz ed-DÜRİ
Çev: Yrd.Doç.Dr.M.Bahaüddin VAROL
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Abbâsî propagandası ile ilgili araştırmalar târihî ve edebî kaynaklara dayanır. Propaganda sürecinde Abbâsîlerin konumları, onların siyâsî otorite konusundaki arzuları ile sloganlar ve birbiriyle zıt görüşler özellikle Abbâsîlerin başarıları kazanmalarından sonra kaleme alınan bu kaynaklardaki haberlere ve rivayetlerine etki etmiştir. Yine propaganda içerisinde İslâmî bir perspektifin yanısıra aşırı bir çizginin varlığı ve propagandanın gizliliği de konu ile ilgili rivayetlerin azlığına ve karmaşıklığına tesir ettiği ifade edilmektedir.

Biz bu konuda hala çözümlenmeye ihtiyacı olan bir takım problem ve görüşlerle karşı karşıyayız. Bu çerçevede Propagandada aşırı akımların rolü ve Horasan'da Râvendîyyenin Abbâsîlere ilgisi ile Mehdî fikrini de içerisinde barındıran bir takım düşüncelerin propaganda öğretisi içerisine çekilmesi... Kahtabe'nin Horasan, Cürcan, Rey, İsfahan ve hatta Kûfe bölgelerinde savaş değil de sanki bir kasırga gibi silip süpüren zaferlerinin garip gelişimi ve hareketin Horasan'da yoğunlaşması nedeniyle davetin tüm boyutlarıyla tam bir Horasan hareketi olarak kabul edilmesi, bu problemlerden bazılarıdır. Buradan hareketle Abbâsî hareketini, mevâlî veya Fars unsurunun Araplara karşı bir başarısı olarak gören düşünce ile bunu temelde bir Arap hareketi olarak kabul edip mevâlîyi ise bu hareketin içerisinde sadece ikinci derecede bir etkiye sahip olduğunu savunan görüş ve düşüncelerin ortaya çıkardığı durumun netleştirilmesi gerekmektedir. Gerçekte bu iki taraf aynı çizgiyi temsil etmektedir.

Bu nedenle târihî rivayetlerin dışında eserlerin bize sunduğu her türlü bilgiyi ele alıp değerlendirmemiz gerekecektir. Gerçekten Abbâsî hareketi -başlangıçta- kabîlevî mücadelelerin gölgesinde Horasan'da başarıya ulaşmıştır. Peki acaba, İran'ın diğer bölgelerinde bu harekete destek veren diğer bir unsur var mıydı? İşte bu döneme ait olup günümüze ulaşan bir para, bize böyle bir desteğin olduğunu haber vermektedir. Öyle ki, propaganda dönemine uzanan elimizdeki bu para Ebû Müslim'in ortaya çıkışından önce, Ciy (İsfahan)'da 128 ve 129

yılından itibaren basılmıştır.¹ Yine aynı şekilde Rey, İstahr, Râmhürmüz ve Teymera'da bu dönemde ve hatta 131 yılına kadar geçen süre zarfında bir takım paralar basılmıştır.² Bunlar, Mâverâünnehir ile İran'ın batısı arasındaki bölgelerden bazı grupların Abbâsî hareketine katıldığını ortaya koymaktadır. Rivayetler daha detaylı olarak tahkik edildiği zaman bu grupların Abbâsî güçlerinin başarı kazanmasına katkıda buldukları görülecektir. Bu da, devam eden süreçte Horasan'dan ciddi anlamda destek geldiğini ortaya koymaktadır.

"Mehdî" düşüncesi Abbâsî hareketinin propaganda sürecinde Keysâniyye, Râvendiyî gibi aşırı fırkalarla irtibatlandırılmıştır. Halbuki bu fırkalar o dönemde henüz küçük çaplı gizli gruplar olmaktan öte bir anlam ifade etmiyorlardı. Aynı dönemde Abbâsî hareketine destek verenlerin geneli İslâmî bir çizgiye sahiptiler. Bu durum Hicrî I. asrın sonlarıyla II. asrın başlarında Mehdi düşüncesinin İslâm'ın içsel mefhumlarıyla ilişkilendirilmesini zorunlu hale getiriyordu. İşte biz de bu konu üzerinde duracağız.

Ancak biz bu noktada, doğuda yada Horasan'da siyah sancakların ortaya çıkışıyla ilgili olarak propaganda haberleri ve hikayelerinde yaygın olan, idarenin kendisine devredileceği, yeryüzünü adaletle dolduracak olan Mehdi'nin, Abbâsîlerin ilk halifesi olan Ebu'l-Abbâs olduğu ile aşağıdaki rivayetlerde göreceğimiz gibi asıl mehdinin ilk Abbâsî halifesi değil üçüncü halife olan Muhammed b. Abdullah olduğunu savunan düşünceler arasındaki farklılıkla karşı karşıya kalmaktayız. İşte bu halledilmesi zor bir problemdir.

Bununla birlikte Abbâsîlerin ilk dönemlerinde şahid olduğumuz "Mansûr", "Mehdî" ve hatta "Hâdî" ve "Reşîd" gibi lakaplar hep "Mehdî Çağı"na delalet etmektedirler. Ancak bu noktada Ebu'l-Abbâs'ı istisna etmemiz gerekecektir. Zira, ilk dönem tarihçileri onun için böyle bir lakap kullanmamışlardır. Daha sonraları ona -Mes'ûdî ve Ezdî'de görüldüğü gibi- "Seffâh" lakabı verilmiştir. Bu lakabın ona çok kan dökmesi nedeniyle verildiği söylenmiştir. Halbuki sözkonusu anlamı ifade eden bu lakap Şam'da Emevîler'e reva gördüğü zulümler nedeniyle amcası Abdullah b. Ali'ye atfediliyordu. İşte bu durum zihinlerde çeşitli soruların oluşmasına neden olmaktadır.³

Rivayetler dışındaki bir bilgi Abbâsî davetinin kendisiyle müjdelendiği "Mehdî"nin Ebu'l-Abbâs olduğuna işaret etmektedir. Konunun detayına girmeden, Ebu'l-Abbâs'ın Mehdi lakabını kullandığını açıkça ortaya koyan San'a Camii'nin minaresi üzerindeki bir kitâbe metnini burada zikretmek istiyoruz.⁴

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla... Tek ve şerîki olmayan Allah'tan başka İlah yoktur... Muhammed, müşrikler hoşlanmasa da kendi dinini bütün dinlere üstün kılmak için Allah'ın hidayet ve hak din ile gönderdiği elçisidir. Emîru'l-Mü'minîn Mehdi Abdullah –ki,

¹ Bkz: Mecelletü'l-Meskûkât, Bağdat, 1969, Sayı:1/2, s.5; Abdurrahman Fehmi Muhammed, Kitâbü Fecri's-Sikke, Kahire, 1965, s.334,335.

² Muhammed Bâkır Hüseyîni, "Şiâru'l-Havâric ale'n-Nuküdi'l-İslâmiyye", Mecelletü'l-Meskûkât, Bağdat, 1969, sayı:1/2, s.32,33; Yine bkz: Aynı Dergi, Sayı:1/6, 1975, s.107.

³ Bkz: Abdülaziz ed-Dürî, Kitâbü'l-Asrî'l-Abbâsiyyi'l-Evvel, Bağdat, 1945, s.65,66.

⁴ Bu kitabeyi yazar, onu tespit ederek onun bir fotoğrafını çeken ve bir nüshasını da kendisine gönderme zahmetinde bulunan Dr. Mahmud el-Ğor'a borçludur.

Allah mescidlerin inşası ve onarımıyla ona ikramda bulunmuştur-emir Ali b. Rabi'⁵ eliyle bu caminin onarılmasını emretmiş, o da 136 senesinde burayı onarmıştır. Allah Mehdî'nin ecrini artırsın ve amelini kabul etsin..."

Günümüze kadar varlığını devam ettiren bu vesika konunun temelden araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu durum Mehdî lakabının niçin Ebu'l-Abbâs için kullanılmayıp kendisinden sonra kardeşinin oğluna intikal ettiğine ilişkin sorulara yol açmaktadır.

Mehdî tasavvuru erken dönemlerden itibaren İslam toplumunda bilinen bir olgudur. Bu kavram, dış faktörlerin tesirleriyle daha sonraki gelişme sürecinden önce İslâmî düşüncenin içerisinde idi. Sıffin'de Hz. Ali Mehdî diye vasıflandırılmıştı. Yine aynı dönemde Hz. Osman da Mehdî diye vasıflandırılmaktaydı.⁶ Muhammed İbnü'l-Hanefiyye de Mehdî diye isimlendiriliyordu. İbn Sa'd'ın naklettiğine göre Medine'de bazıları yanına geldiklerinde Muhammed b. Ali'ye: "Selam sana ey Mehdî" diye selam veriyorlardı. O da açık bir şekilde: "Evet, ben Mehdî'yim hayra ve iyiliğe sevkediyorum" diye cevap veriyordu.⁷ İşte bu, Mehdî sıfatının ilk tanımlamasıydı. Muhtâr es-Sekafî de onu "Mehdî"⁸ ve "İmâmü'l-Hüdâ"⁹ diye isimlendiriyordu. Mehdî lakabı önceleri hayra ve iyiliğe sevkeden şekilde anlaşıldı. Ancak daha sonraları gelişerek, hakimiyetiyle hakkı ortaya koyacak ve adaleti gerçekleştirecek olan lider (imam) şeklinde siyâsî bir anlam kazandı. (Bu arada Keysâniyye fırkasından İbnü'l-Hanefiyye'nin gaybetine ve başlangıçta yakın zaman içerisinde geri döneceğini söyleyen ancak daha sonraları bu süreyi uzatan bir grubu istisna etmemiz gerekecektir.¹⁰)

Mehdî tasavvuru, Hicrî I. asır sonu ve devamında çeşitli İslâmî gruplar arasında "Mehdî", "Kâim", "Kahtâni" ve "Süfyâni" gibi farklı isimlerle yayılmaya başladı. Abdurrahman b. Eş'as Hicrî 81. yıldaki isyanı esnasında kendisinin, Yemenîlerin bekledikleri ve bir gün orada idareyi ele geçirecek olan "Kahtâni" olduğunu iddia ederek, kendisini "Nâsır" diye isimlendirmişti. Sehm b. Ğâlib el-Huceymî'nin şair kızı da ona "el-Mansûr" diye hitap etmişti.¹¹

Ya'kübî'nin naklettiğine göre Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile, kendisine verilmesi gereken atânın kesilmesiyle ilgili şikayette bulunduğu Ömer b. Abdülaziz ona şöyle demiştir: "Senin kılıcını parlattığını, mızrağının ucunu keskinleştirdiğini, okunu ve yayını hazırlayarak kâim imamın gelmesini beklediğini duydum. İşte

⁵ Ali b. Rabi' b. Abdillâh el-Hârisî, 134-140 yılları arasında Yemen'de vali idi. Bkz: Zembâver, Mu'cemü'l-Ensâb ve'l-Üserâti'l-Hâkime, Terc: Muhammed Zeki Hasen, Hasen Ahmed Mahmud, Kahire, 1951, s.176.

⁶ Hucr b. Adiy Sıffin'de Hz. Ali'ye okuduğu bir şiirde onu Mehdî ve Hâdî şeklinde vasıflandırmaktadır. Bkz: Nasr b. Müzâhim, Kitâbü Sıffin, Thk: Abdüsselam Harun, Kahire, 1365, s.381; Yine Sıffin öncesinde Hz. Ali'ye gelen Muâviye'nin elçisi Habib b. Mesleme el-Fihri, Hz. Osman'ı Mehdî olarak vasıflandırmıştı. Bkz: Aynı eser, s.200.

⁷ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Leiden, 1904-1940, c.3, s.68,69.

⁸ İbn Sa'd, c.2, s.72,73,74; Taberî, Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk, Leiden, 1879-1901, c.2, s.509; Belâzürî, Ensâbü'l-Eşraf, Kudüs, 1936, c.5, s.218.

⁹ Taberî, c.2, s.534; Belâzürî, c.5, s.222.

¹⁰ Bkz: Vedâd el-Kâdi, Kitâbü'l-Keysâniyye fi't-Târih ve'l-Edeb, Beyrut, 1974, s.168 ve sonrası.

¹¹ Mes'ûdi, et-Tenbih ve'l-İşraf, Leiden, 1893, s.314; Makdisî, el-Bed'u ve't-Târih, Paris, 1899-1919, c.2, s.184; Belâzürî, c.11, s.334, İbn Nedîm, el-Fihrist, Beyrut, 1964, s.93.

o çıktığı zaman senin hisseni vereceğim.”¹²

Abdullah b. Yezid b. Muâviye Hicrî 133. yılda Halep'te isyan ettiğinde: “Ben Emevî devletini tekrar kuracak olan Süfyânî'yim” diyerek kendisinin “Süfyânî” olduğunu iddia ediyordu.¹³ Me'mun da: “Kudâ'a ve ileri gelenleri, taraftarlarından olmak için bir Süfyânî'yi ve isyanını beklemektedirler” diyerek Kudâ'a kabilesinin bir Süfyânî beklemekte olduklarına işaret etmiştir.¹⁴ Nitekim Süfyânî ve isyanları konusunda bir çok rivayet nakledilmiştir.¹⁵

Diğer taraftan Hicrî I. asrın sonlarından itibaren Mehdî lakabının bazı yandaşları tarafından Emevî halifeleri için de kullanıldığını görmekteyiz. Ferezdak bir şiirinde Süleyman b. Abdülmelik'i “Mehdî” olarak isimlendirerek şöyle demektedir:

“Allah, sapıklıktan korkan bir kimseyi, senin imamın Mehdî ile hidayete sevkeder”¹⁶

Yine: “Dinin beli eğildikten sonra Mehdî ile o eğiklik doğrultuldu”¹⁷ demektedir.

Mehdî ile ilgili olarak: “Allah onunla belayı açığa çıkardı” derken diğer bir ifadesinde Mehdîyi: “Yeryüzündekiler için bir emniyet ve rahmet” olarak görmektedir. Bir şiirinde onun zulmü kaldırıp adaleti gerçekleştireceğini ve yeryüzünü “nur ve rahmetle” dolduracağını ifade etmektedir.¹⁸ Ona seslenerek:

“Sen, Tevrat ve Zebur'un ifadeleriyle Kitab'ın bize vafsettiği kişisin, Kays'tan bir çok kişi bize Mehdî'nin geleceğini ve zamanın onun önünü açacağını haber vermiştir.”¹⁹

Mes'ûdî Süleyman b. Abdülmelik'in “Mehdî” olarak lakaplandırıldığını ifade etmektedir.²⁰ Yine Ömer b. Abdülaziz de Mehdî lakabının atfedildiği diğer bir halifedir.²¹ Küseyyir Azze, Yezid b. Abdülmelik'i “Allah'ın görüşünü dosdoğru kıldığı hidayet imamı” olarak tavsif etmiştir.²² Aynı şekilde Ferezdak'da onun için: “Doğruyu ve adaleti temsil eden” derken: “Mehdî'nin insanlara merhameti onun şefkatidir” şeklinde bir ifadeyi kullanmaktadır.²³ Yine Ferezdak Velid b. Abdülmelik ve selefini “Hüdâtün ve Mehdîyyîn” şeklinde tavsif etmektedir.²⁴

¹² Ya'kübî, Târîh, Leiden, 1969, c.2, s.368,369.

¹³ Bkz: Makdisî, el-Bed'u ve't-Târîh, c.6, s.73,74; Ezdî, Târîhu'l-Mavsıl, Kahire, 1967, s.142; Belâzürî, Ensâb, 3.Kısım, 1978, s.170.

¹⁴ Taberî, c.3, s.1142.

¹⁵ Makdisî, c.1, s.177.

¹⁶ Divânu Ferezdak, Beyrut, 1960, c.2, s.99.

¹⁷ Aynı eser, c.2, s.90.

¹⁸ Aynı eser, c.2, s.72, c.1, s.309,310, 263 ve 264.

¹⁹ Aynı eser, c.1, s.264.

²⁰ Mes'ûdî, et-Tenbih ve'l-İşrâf, s.335.

²¹ İbn Sa'd, c.5, s.121, 145; Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse, (Said Salih tarafından tahkiklenen nüsha), s.354.

²² Divânü Küseyyir Azze, (Thk: İhsan Abbas), Beyrut, 1971, s.342.

²³ Divânü Ferezdak, c.2, s.17.

²⁴ Aynı eser, c.1, s.80.

Hişam b. Abdülmelik'i "İmâmü'l-Hüdâ" diye isimlendirirken,²⁵ Velid b. Yezid. b. Abdülmelik'i ise "Mehdî" diye tavsif etmektedir.²⁶

Mehdî kavramı, Ehl-i Sünnet'e ve Şîa'nın bir çok fırkasına göre hidayete sevkeden, dini ikâme eden, belayı defeden, zulmü ortadan kaldıran ve yeryüzünü adalet ve rahmetle dolduran lider anlamlarına gelmektedir.²⁷ Şair Küseyyir Azze, Muhammed İbnü'l-Hanefiyye'yi sağlığında iken "Mehdî" diye tasvir etmekte ve şöyle demektedir:

"O, geçen asırda rahibin kardeşi Ka'b'ın bize haber verdiği Meh-dî'dir"

Zeyd b. Ali'nin taraftarlarından bazıları da onu Mehdî diye isimlendiriyorlardı. 122. yılda Emevî şairlerinden birisi şöyle demektedir:

*"Sizin için Zeyd'i bir hurma ağacına astık,
Halbuki ben hurma ağacına asılı bir Mehdî de görmedim"*²⁸

Aynı şekilde Muhammed Nefsü'z-Zekiyye de Mehdî diye isimlendiriliyordu. Nitekim kendisi de bunu isyanından sonra açıkça kullanmıştı.

Abbâsiler, Hicrî I. asrın sonlarında, söylentilerdeki ve yeni dönemin başlan-gıcındaki önemine binaen Mehdî tasavvurunu propagandaları içerisinde kullanmışlardır. Muhammed b. Ali'nin söylemlerine yansıyan Abbâsi sloganları buna işaret ettiği gibi, Fiten kitapları da buna işaret etmektedir.²⁹ Diğer taraftan, bu kavramın sadece müslümanlar arasında kalmayıp bazı Ehl-i Kitap arasında bile yaygınlaştığı ifade edilmektedir.³⁰ Hicrî II. asrın ilk çeyreğinin son yılları propaganda hikayeleri ve kahramanlık kitapları bağlamında, Emevîler için sonun başlangıcı anlamına gelmektedir.³¹ Nasr b. Seyyâr 126. yılda Merv'de kabilelere yaptığı bir konuşmada: "Ey Horasanlılar, bilinmeyen bir idareyi mi istiyor ve bekliyorsunuz? Halbuki onda siz Arap toplumunun helaki vardır" demektedir.³²

Doğudan gelen siyah sancaklar (ki zulme karşı isyanın sembolü idi) ile Benî Ümeyyenin onlar eliyle sona ereceği konusunda Melâhim ve Fiten kitaplarında yankılanan söylenti ve haberler yayıldı.³³ Böylece siyah sancaklar mensupları

²⁵ Aynı eser, c.1, s.301.

²⁶ Aynı eser, c.1, s.12.

²⁷ Belâzürî, 3.kısım, s.48.

²⁸ Mes'ûdi, Murûc'uz-Zeheb, Paris, 1841-1877, c.5, s.471.

²⁹ İbn A'sem el-Kûfî, Kitâbü'l-Fütûh, (Yazma nüsha, c.1, s.2956, c.2, 2956), c.1, s.220; Ya'kûbî, Tarih, c.2, s.357; Makdisî, c.1, s.58,59; Ahbâru Abbâs ve Veleduhû, Beyrut, 1971, s.207.

³⁰ Bkz: B.Lewis, "An Apocalyptic Vision of History in Classical and Ottoman Islam", BSOAS, 13/2, 1950, 308 ff.

³¹ Ya'kûbî, c.2, s.391,392; Ahbâru Abbâs ve Veleduhû, s.208; Târihu Hulefâ, (müellifi meçhul), s.405.

³² Taberî, c.2, s.1875.

³³ Makdisî, el-Bed'u ve't-Tarih, c.1, s.174,175; Ya'kûbî, c.2, s.411; Ahbâru Abbâs ve Veleduhû, s.32,44,185,199; İbn A'sem, Futûh, c.2, s.220; İbn Tiktaka, el-Fahrî, Beyrut, 1966, s.56; Taberî, c.2, s.1975; İbn Kesir, Kitâbü'n-Nihâye evi'l-Fiten ve'l-Melâhim, Kahire, 1969, c.1, s.74,75,77; İbn Hanbel, Müsned, Kahire, 1313, c.4, s.29; İbn Mâce, Sünen, Kahire, 1373, c.2, s.1366.

Mehdî'nin hareketinin hazırlayıcısı oldular.³⁴

Bu söylentiler Emeviler arasında bile yayılmaya başlamıştı. Haris b. Süreyc, kendisini siyah sancakların sahibi olduğunu iddia ederek ortaya çıktığında, Nasr b. Seyyar ona: "Şayet sen iddia ettiğin gibi Şam surlarını yıkacak ve Emevî idaresini yerle bir edeceksen..." diye hitap ediyordu.³⁵ Ya'kübî, Emevilerin kahramanlıklarıyla ilgili nakillerde siyah sancak mensuplarının Zap ırmağını geçemediklerine dair bilgilere yer verdiklerini ifade etmektedir.³⁶ Taberî de Merv nehri çevresindeki bir köyden olan Ebû Ca'fer İsa b. Cüz'ün, 128 yılında Mekke'den döndüğünde Nasr b. Seyyâr'ı kabilevî mücadeleler hususunda uyararak: "Ey emir, bu işler ve valilik sana yeter... Bu iş büyük bir boyuta ulaşmıştır. Nesebi belli olmayan bir adam siyah bayrak açarak ortaya çıkıyor, bir devlet kurmaya çağırıyor ve size galip geliyor. Sizse böyle bakıyor ve tereddüt gösteriyorsunuz..." demişti.³⁷

Abbâsiler siyah renk üzerinde yoğunlaşarak onu propagandalarının sembolü yaptılar. Horasan'da siyah sancaklar hareketinin ortaya çıkması ve bunun mahiyetiyle ilgili bir takım haberler ve hadisler yaydılar.³⁸ Bu sancaklar idarenin Mehdî'ye intikalini sağlayacak olan Abbasoğullarının sancaklarıydı. O mutlaka başarıya ulaşmalıydı ve devletlerinin gelmekte olduğunu vurguluyorlardı.³⁹ Belâzürî, Muhammed b. Ali'nin bir ihtiyacı için Hişam b. Abdülmelik'e gönderdiği bir heyeti onun: "Hakkında hadisler uydurarak olayları onlarla yorumladığınız devletinizi bekleyin" diyerek geri çevirdiğini nakletmektedir.⁴⁰

Ebû Müslim'in isyanı esnasında onun "Mehdî'nin Sancağı"na taşıdığına dair bazı haberler yayılmaya başlamıştı.⁴¹ İbn A'sem, Ebû Müslim'in propagandistlerine şöyle dediğini nakletmektedir: "Ben siyah sancağın sahibinin veziriyim, siz ise buna bakıp şüphe ediyorsunuz."⁴² Mehdî'nin Abbas evladından mı yoksa Ehl-i Beyt'ten mi olacağına işaret eden⁴³ birbiriyle zıt bir takım hadislerin ortaya çıkmasına rağmen nakledilen bu ifade aynı şekilde propagandanın başarıya ulaşmasında "siyah"ın rolüne işaret etmektedir.⁴⁴

³⁴ Makdisî İbn Abbas'dan naklen: "Siyah sancak Horasanda kabul edildiğinde onlar adım adım Mehdî'nin idaresine doğru yürüyorlardı" ifadesini zikretmektedir. El-Bed'u ve't-Tarih, c.1, s.174,175.

³⁵ Taberî, c.2, s.571 ve 1919.

³⁶ Ya'kübî, c.2, s.413,414.

³⁷ Taberî, c.2, s.1938.

³⁸ Bkz: Ahbâru Abbas, s.184,185.

³⁹ Ahbâru Abbâs, s.199; Makdisî, Rasulullah'ın: "Horasan taraflarından siyah sancakların geldiğini görürseniz onları yürüyerek karşılayınız. Zira onda Allah'ın halifesi Mehdî vardır" dediğini nakletmektedir. El-Bed'u ve't-Tarih, c.1, s.174,175; İbn Hanbel, c.4, s.91; İbn Kesir, Fiten, c.1, s.78.

⁴⁰ Belâzürî, Ensâb, 3.kısım, s.81 (Burada Emevilerin idarenin Âl-i Beyt'e intikalini beklediklerine dair bir takım işaretler söz konusudur) Bkz: Makdisî, c.6, s.58.

⁴¹ Nuaym b. Hammâd, Kitâbü'l-Fiten, İstanbul Arif Efendi kütüphanesinde yazma nüsha, No:602, varak:52-b.

⁴² İbn A'sem, Futûh, c.2, s.220.

⁴³ Nuaym b. Hammâd, Fiten, varak: 53-b, 53-a-b'de İbn Abbas'dan naklen: "Mehdî bizden Ehl-i Beyt'tendir. Ehl-i Beytimden ve İtratimden" rivayetleri nakledilir.

⁴⁴ Bu söylentiler için bkz: Nuaym b. Hammâd, Fiten, varak:21-a, 23-a.

Bu arada otoritenin Ebu'l-Abbâs'a mı yoksa İbnü'l-Hârisiyye'ye mi intikal edeceği konusuna işaret eden farklı söylentiler ve haberler ortaya çıktı.⁴⁵ Heysem b. Adiy, Ma'd b. Yezid el-Hemedânî'den naklettiği bir rivayette şöyle demektedir. "Biz, Ca'diy Katîl b. Hârisiyye hakkında konuşuyorduk..."⁴⁶ Benû Ümeyye'nin, bu iş İbnü'l-Hârisiyye ile tamam olacaktır şeklinde nakledilen haberlere istinaden, Benî Hâşim'in Hârisiyye ile evliliklerine engel oldukları ifade edilmektedir.⁴⁷ Hişam b. Abdümelik bunu biliyordu.⁴⁸ Muhammed b. Ali de bu hususta İbnü'l-Hanefiyye veya oğlu Ebû Hâşim tarafından bilgilendirilmişti.⁴⁹

Abbâsi propagandası sürecinde Muhammed b. Ali'nin, Ebu'l-Abbâs'ın doğumunda taraftarlarını İbnü'l-Hârisiyye ile müjdelediği nakledilmektedir.⁵⁰ Zaten onunla ilgili söylentiler daha o doğmadan önce ortaya çıkmıştı.⁵¹ Bununla ilgili olarak Ali b. Rubnü't-Taberî; "Çünkü, onun İbnü'l-Hârisiyye'ye halef olacak ilk kişi olduğuna dair rivayetler vardı ve bu konuda kimse şüphe etmiyordu" demektedir.⁵² İbnü'l-Hârisiyye'nin Kâim (kurucu) olacağına dair işaretler sözkonusu idi. Ya'kübî, Muhammed b. Ali'nin 125 yılında taraftarlarına kendisinden sonra İbrahim'in işi devralacağını haber verdiğini, onun ölümünden sonra da: "Size Abdullah b. Hârisiyye liderlik edecek, o Allah'ın mülkü kendisine verdiği ve Benû Ümeyye'nin helâkini onun eliyle sağlayacağı bu hareketin lideri ve bu işin gerçekleştiricisidir." dediğini nakletmektedir.⁵³ Diğer bir rivayette ise İbnü'l-Hârisiyye'nin Mehdî olduğu ifade edilmektedir. Muhammed b. Ali Bükeyr b. Mâhân'a, İbnü'l-Hârisiyye'den bahsettiğinde: "Bu Benî Hâşim'in seçilmişisi ve Kâimü'l-Mehdî'dir" dediği nakledilmiştir.⁵⁴

Bu arada bazı propaganda haberlerinden "Kâim" sıfatının Emeviler tarafından da bilindiği anlaşılmaktadır. Mervân'ın bu sıfatla Humeyme'de yakalanmasını emrettiği şahıs İmam İbrahim değil Ebu'l-Abbâs idi. Taberî'de bu konudaki rivayet: "Mervan, İbrahim'in yakalanmasını emretmişti. Mervan onları, kitaplarda kendileriyle savaşacağı yazılı olan Ebu'l-Abbâs'ın sıfatı ile tavsif etmekteydi" şeklindedir.⁵⁵ Aynı şekilde İmam İbrahim'in kardeşinin "Kâim" olduğu da biliniyordu. Mes'ûdî İbrahim'in, Ebu'l-Abbâs'a vasiyetine işaret ederek "Ona devleti kurmasını vasiyet etti... Bu iş dönüp dolaşıp ona gelecekti. Çünkü bu konuda rivayetler kendilerine ulaşmıştı."⁵⁶ demektedir. "Kâim" isminin Abdullah için kullanıldığı haberler ortaya çıktı. Bunun nedeni Muham-

⁴⁵ Ebu'l-Ferac el-İsfahânî, Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn, Thk: S.Ahmed Sakar, Kahire, 1949, s.235.

⁴⁶ Belâzürî, Ensâb, kısım:3, s.129; Tarihu Hulefa, Müellifi meçhul, s.376.

⁴⁷ Makdisî, c.6, s.58.

⁴⁸ Belâzürî, Ensâb, kısım:3, s.86,87.

⁴⁹ Makdisî, c.6, s.58,59; Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, s.338.

⁵⁰ Makdisî, c.6, s.59.

⁵¹ Ahbâru Abbâs, s.169.

⁵² İbn Rubnü't-Taberî, ed-Dînü ve'd-Devle, s.48.

⁵³ Ya'kübî, c.2, s.368.

⁵⁴ Ahbâru Abbâs, s.169.

⁵⁵ Bkz: Taberî, c.3, s.25 (Medâinî'den naklen), s.26 (Ömer b. Şebbe'den naklen); Ahbâru Abbâs, s.69'da Velid b. Yezid'in Ebu'l-Abbâs'ı işaret ederek; "bu Benî Ümeyye'nin dostudur" dediği nakledilmektedir.

⁵⁶ Mes'ûdî, Murûcû'z-Zeheb, c.6, s.89.

med b. Ali'nin iki oğlunu bu isimle isimlendirmesi idi. İbnü'd-Dâye'nin bildirdiğine göre Hişam b. Abdümelik Muhammed b. Ali'ye üç ay izin vermeyi reddetmişti. Bunun için Mesleme, Muhammed b. Aliye aracılık ettiğinde, Hişam ona: "O, iki oğlunu Abdullah diye isimlendirdi. Böyle yapması hilafetin onlara gelmesini istemesiydi" demiştir.⁵⁷ Son olarak, bazı Horasanlı komutanlar Küfe'ye geldiklerinde, kendisine biat etmek için Ebu'l-Abbâs'ın gizlendiği yerden çıkarılmasını istediklerinde "İbnü'l-Hârisiyye"yi sordukları ifade edilmiştir.⁵⁸

Ebu'l-Abbâs Âl-i Muhammed'den bir "Kâim" olarak kabul ediliyordu. O, bu düşünceyi Küfe'deki ilk hutbesinde şöyle diyerek ifade etmişti: "Ben, bizimle başlayan bu işin bizimle tamamlanmasını istiyorum. Zulüm ve kötülükten sonra size adalet ve iyilik gelecektir" dedikten sonra: "Ben bol bol veren Seffah'ım."⁵⁹ diyerek kendisinin cömertce bol bol mal dağıtılacağını ilan ediyordu ki, bu da zulmü ortadan kaldırıp yeryüzünü adaletle doldurmasının yanısıra bol bol ihsanda bulunan Mehdî'nin sıfatlarındanı. Ebû Saïd el-Hudrî'den nakledilen hadisle herhangi bir bağlantı kurulmaksızın Kâim için bol bol atâ bahşeden anlamında "Seffâh" lakabı verilmişti. Aynı şekilde söylentilerde de "Seffâh"ın refah ve adaleti yayacak olan Kâim olduğu vârid olmuştur.⁶⁰

Belâzürî halife Ebu'l-Abbâs'ın Afrika ve Sind'in Abbâsiler tarafından fethe edildiğini duyunca bir yakınına: "Sind ve Afrika fethedilince Âl-i Muhammed'den Kâim'in öleceğini duydum" deyince o: "Hâşâ" dedi ve "Kendisine bir ilaç verilinceye kadar titremeye tutuldu. Bu onun hayatını sona erdirecek çiçek hastalığıydı."⁶¹

Diğer taraftan Mehdî lakabının hilafeti döneminde Ebu'l-Abbâs'a atfedildiğine dair kaynaklarda açık işaretler vardır. Şair ona hitaben: "Sen Hâşimoğulları'nın Mehdîsi ve Rızası'nın, pek çok insan ümidini kestikten sonra seni bekledi"⁶² demiştir.

Seyyid Himyerî de onu "Kâim" diye isimlendiriyordu. Ezdî, Ebu'l-Abbâs'ın Süleyman b. Habîb el-Mühellebî'yi Fâris'e göndermek için onun yanına girdiğinde: "Ey Iraklıların en hayırlısı, Kâim'den en hayırlı mektubu sana getirdik" dediğini nakletmektedir.⁶³

Mes'ûdî: "İlk defa olarak Küfe'de 132 yılının Rabîulâhir ayının bitimine 13 gün kala Cuma gecesinde Mehdî lakabı ile lakablandırıldı"⁶⁴ diyerek Ebu'l-Abbâs'ın ilk olarak o zaman Mehdî diye lakablandırıldığını ifade etmektedir. Makdisî ise onu Murtazâ diye isimlendirmektedir.⁶⁵ Çünkü o Mehdîliğin

⁵⁷ İbnü'd-Dâye, Kitâbü'l-Mükâfee ve Husnu'l-Ukbâ, Kahire, 1941, s.26,27.

⁵⁸ Taberî, c.3, s.28; İbn Tiktaka, el-Fahrî, s.46.

⁵⁹ Bkz: İbn A'sem, el-Futûh, c.2, s.220,221.

⁶⁰ Belâzürî, Kısım:3, s.142,143; Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, Kahire, 1936, c.10, s.48; Ezdî, s.123; Nuaym b. Hammâd, el-Fiten, varak:57-b, 52-a-b; İbn Hanbel, Müsned, c.6, s.31.

⁶¹ Belâzürî, kısım:3, s.178; Bkz: Zübeyr b. Bekkâr, Ahbârü'l-Muvaffakiyyât, Bağdat, 1972, s.195,196; İbn Rubnû't-Taberî, ed-Dinü ve'd-Devle, s.48.

⁶² Belâzürî, kısım:3, s.162 ve bkz: s.186.

⁶³ Ezdî, Târîhu Mavsıl, s.125.

⁶⁴ Mes'ûdî, et-Tenbih ve'l-İşrâf, s.328.

⁶⁵ Makdisî, c.6, s.88.

Mehdî b. Mansûr için olduğunu vurgular. Hatib el-Bağdâdî de Ebu'l-Abbâs'a hem "Kâim" hem de "Murtazâ" denildiğini belirtmektedir.⁶⁶ es-Sâbî Ebu'l-Abbâs'ın lakabıyla ilgili ihtilafa işaret ederek: "Ebu'l-Abbâs'ın lakabı konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimileri ona "Kâim" kimileri "el-Muhtedî" (Bunun Mehdî olması muhtemeldir), kimileri de "Murtazâ" demişlerdir. Ancak bunların en fazla kullanılanı "Seffah"dır." demektedir.⁶⁷ Bu ifade Ebu'l-Abbâs'a verilen tüm lakablara işaret etmektedir. Nitekim İbnü'l-İmrânî de siyah hareketinin Horasan'daki isyanı esnasında "İmam Ebu'l-Abbâs'a Âl-i Muhammed'den el-Hâdî'l-Mehdî diye hitap edildiğini" zikretmektedir..⁶⁸

Böylece Abbâsî söylemlerinin dışında kalan gerek Mes'ûdî gibi ilk tarihçiler gerekse İbnü'l-İmrânî gibi sonraki dönem tarihçiler Mehdî lakabına işaret etmektedirler. Bu iki tarihçi dışındaki diğer tarihçilerin bir kısmının "Seffah" lakabını kullanmalarına karşılık diğer bazılarının "Kâim" ve "Murtazâ" lakabları arasında gidip geldiklerini görüyoruz. Bu noktada Abbâsîlerin resmi kullanımda son tercihlerinin "Mehdî" lakabı olduğu anlaşılmaktadır.

San'a'daki kitâbe Ebu'l-Abbâs'a Mehdî sıfatının verilmesiyle ilgili şüpheleri ortadan kaldırıyor ve az sayıdaki rivayetler de onu destekliorsa da, daha sonraları bu lakabın onun için kullanılmaması bazı sorulara kapı aralamaktadır. Öyle ki Mansûr dönemi ve onun eğilimleri bunu ortaya koymaktadır.

Mansûr Âl-i Abdullah b. Hasen b. Hasen'e yani Muhammed Nefsû'z-Zekiyye ve kardeşine karşı askerî bir mücadeleyle birlikte geniş bir propaganda savaşına girişmişti. Abdullah b. Hasen oğlu İbrahim'in Mehdî olduğunu müjdeliyordu ve muhtemel ki o buna Emevîlerin yıkılmasından önce başlamıştı.⁶⁹ İsfahânî Muhammed Nefsû'z-Zekiyye'nin meziyetlerini ifade ederek; "O, Ehl-i Beytinin en faziletlisi, Allah'ın kitabı hakkındaki bilgisi ve onu ezberlemesinin yanında dindeki anlayışı açısından zamanının en büyüğü idi. Cesaret, cömertlik ve diğer hususiyetleri kendisinde toplamıştı. Öyle ki kimse onun Mehdî olduğundan şüphe etmiyordu ve bu umûma böylece yayılmıştı."⁷⁰ demektedir. Bu ifadeler onun Kâim Mehdî sıfatını güçlendirmektedir.

Diğer taraftan herhangi başka bir sınırlama olmaksızın Âl-i Beyt'ten bir Mehdî ile ilgili bazı hadisler rivayet edilmiştir. Yine onun isminin Hz.Peygamber'in ismi olacağı⁷¹ yada onun ve babasının isminin Hz.Peygamber ve babasının ismiyle aynı olacağı⁷² şeklinde bir sınırlandırma sözkonusudur. Yine

⁶⁶ Târihu Bağdâd, c.10, s.47,48.

⁶⁷ es-Sâbî, Dâru'l-Hilâfe Kayıtları, Bağdat, 1964, s.129; Aynı ifade için bkz: Kalkaşendî, Meâsiru'l-İnfâe, Kuveyt, 1964, s.17.

⁶⁸ İbnü'l-İmrânî, el-İnbâ' fî Târihi'l-Hulefâ', Leiden, 1973, s.59; Burada Ebu'l-Abbâs'ın lakab edinmesiyle Kûfe'de kendisine biata başlandığına işaret edilmektedir.

⁶⁹ Bkz: İbn A'sem, Futuh, c.2, s.220-b, 221-a; İsfahânî, Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn, s.255'de Emevîlerin sonlarında Benî Hâşim'in toplanma daveti ve es-Sâdık'ın Ebu'l-Abbâs'a itirazlarına yer vermektedir. Yine s.233 ve 234'de Benî Hâşim'in topluca Muhammed Nefsû'z-Zekiyye'ye biat ettiklerini haber vermektedir. Bu konudaki diğer rivayetler için bkz: Belâzürî, Ensâb, (İstanbulda Yazma nüsha), s.608-a; Ezdî, Târihu Mavsîl, s.165; Taberî, c.3, s.144.

⁷⁰ İsfahânî, Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn, s.233.

⁷¹ Makdisî, c.1, s.480.

⁷² İbn Haldûn, Mukaddime, c.2, s.191; Ebû Dâvud, Sünen, Beyrut, Thz., c.4, s.123; İbn Hanbel, *Dipnot devamı →*

onun Hz.Fatıma evladından olacağını haber veren diğer bir takım rivayetler de Ali evladı (Aleviyyün) arasında revaçta idi.⁷³ İşte bütün bu rivayetler Mehdilikle ilgili sınırlandırmalar ile onun çevresindeki siyâsi çekişmeyi ortaya koymaktadır. Âl-i Hasen bu rivayetlerle yetinmeyerek İbnü'l-Hârisiyye ile ilgili rivayetlere dikkat çekmek suretiyle, Muhammed Nefsü'z-Zekiyye'nin Hârisiyye olduğunu yaydılar.⁷⁴ Yine sözkonusu rivayete istinaden Mehdî'nin Hz.Peygamber'in ismi olduğunu, onun annesinin isminin de baş harfi (h) son harfi (d) olan üç harften müteşekkil olduğuna dikkat çektiler. Isfahânî; "Onlar Mehdî'yi Muhammed b. Hasen, annesinin de Hind olduğunu zannediyorlardı" demektedir.⁷⁵ Bunun üzerine diğerleri Mehdî'nin isminin Muhammed b. Abdillâh olduğunu ve dilinde pelteklik bulunduğunu rivayetlere yerleştirdiler. Isfahânî bununla ilgili olarak da; "Muhammed'in hızlı konuşmasından dolayı konuşması anlaşılmazdı" bilgisini vermektedir.⁷⁶

Muhammed Nefsü'z-Zekiyye Mansûr'a gönderdiği ilk mektubun başındaki: "Mehdî Abdillâh Muhammed b. Abdillâh'dan, Abdillâh b. Muhammed'e..."⁷⁷ hitabında olduğu gibi isyanı esnasında kendisi için Mehdî lakabını kullanmıştır. Mansûr onun bu propagandalarına karşı meydan okuyarak, Rasûlullah'ı rüyasında gördüğünü kardeşi Ebu'l-Abbâs'a kısa saplı bir küçük sancak verdiğini, daha sonra da kendisine seslenerek uzun saplı ve büyük bir sancak verdiğini ve: "Bunu al ve onunla deccale karşı mücadele et" dediğini insanlara yaydı.⁷⁸ Bu, Mansûr'un bu noktadaki genel düşünceyi değiştirmek ve Mehdîliği kendi nesline tevcih ettirmek istediğini ortaya koymaktadır. Yine Abbâsiler Mervan b. Muhammed'e Muhammed Nefsü'z-Zekiyye'nin kendisini Mehdî diye isimlendirdiğinin haber verildiğini, ancak onun bununla ilgilenmediğini ve Mehdî hakkında: "O Ümmüveled'in çocuğudur"⁷⁹ dediğini yaydılar. Onlar böyle yapmakla örtülü bir şekilde Mehdî'nin Mansûr'un oğlu olduğunu vurgulamak istiyorlardı.

Mansûr oğlu Muhammed'in Mehdî olduğu fikrini yaymaya başladı.⁸⁰ Bu çerçevede Rasûlullah'ın; "Mehdî, biz Muhammed b. Abdillâh'dan annesi ise bizim dışımızdandır. (Bu ifade Muhammed Nefsü'z-Zekiyye'yi dışarıda bırakmaktadır) Yeryüzünü zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracaktır"⁸¹ dediğini çevresine yaymaya çalıştı. Mutî' b. İyâs'ın Mansûr için, oğlu Muhammed'in beklenen Mehdî olduğu ve yeryüzünü zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracağına dair hadis uydurduğu rivayet edilmiştir.⁸² Mansûr, İsâ b. Mûsâ'ya

→ →

Mûsned, c.6, s.30.

⁷³ Ebü Dâvud, Sünen, c.4, s.124; İbn Hanbel, Mûsned, c.6, s.30; İbn Mâce, Sünen, c.2, s.1368.

⁷⁴ Isfahânî, s.235; Muhammed'in annesi Hind bnt. Ebi Ubeyde b. Abdillâh b. Zem'a'dır.

⁷⁵ Isfahânî, s.240.

⁷⁶ Aynı eser, s.242; Nuaym b. Hammâd, Fiten, varak:52-b.

⁷⁷ Ezdî, Târîhu'l-Mavsıl,182.

⁷⁸ Belâzürî, Ensâb, kısım:3, s.198.

⁷⁹ Isfahânî, s.258.

⁸⁰ Aynı eser, s.247, Ezdî, s.214; Bağdâdî, c.1, s.66; Taberî, c.3, s.340.

⁸¹ Eġânî, (Bulak, 1285), c.12, s.85.

⁸² Bağdâdî, c.13, s.226; Eġânî, (Dâru'l-Kutub), c.13, s.287; bkz: Hüseyin Atvân, Kitâbu's-Şu'arâ', Beyrut, 1974, s.109.

yazdığı bir mektupta: "Allah'ın kendisini velilik nimetiyle taltif ettiğini, sonra ikram izzet ve Mehdîlikle Nebî'ye arkadaş kıldığını, kendisinden bu ismi zorla gaspettiklerini, bu kötü niyetli kişilere dikkat çekerek (burada Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'yi kasdetmektedir) bu kişilerin bununla fitneye sebep olduklarını, kendisinin onların elinden bunu çekip aldığını, kötülük çemberini onlara has kıldığını, doğru olan şeyi yaptığını ve Mehdî'nin meşalesini yücelttiğini..."⁸³ bildirmiştir.

Mansûr oğlu Mehdî için biat ettiğinde el-A'lem el-Hemedânî'yi Mekke'ye göndermiş ve ona şöyle demişti: "Emîru'l-Mu'minîn, Abbâsî nesebinden Medine toprağından, Horasan mülkünden olan Muhammed b. Emîru'l-Mu'minîn'e biat etmiştir. Onunla ilgili rivayetler vardır, onda bir takım alametler belirmiştir ve onunla ilgili araştırmalar vardır..."⁸⁴

Diğer taraftan Mansûr oğlu Muhammed için Mehdî lakabının yaygınlaştırılmasıyla ilgili olarak şairleri de teşvik etmiştir. Mervan b. Ebî Hafs veliahda hitaben: "Seçilmiş Mehdî'ye yöneldik" demektedir.⁸⁵ Beşşâr da onunla ilgili olarak:

"Kendisine salat edilen kişinin adaşı, pıtilik etmedi yalan da söylemedi

.....
Onun vesilesiyle toprağımuza müjdeler yolladı, onun yerini alacak kişiye kabir ehli sevindi

.....
Âl-i Muhammed'in Mehdî'si ona unutulmuş şüpheyi kaldıracak bir mektup okuyor

İdaresinde güven doğdu, ve mektubu okunan hakkında şöyle dedi"⁸⁶

Rey valisi olan Emîlü'l-Mehâribî de onu işaret ederek şöyle demektedir.

"O Mehdî'dir, çevresine ışık veren aya benzerdir,

Bu aydınlıkta bir adalet lambası, karanlıkta ise bir ışık kaynağıdır."⁸⁷

İbnü'l-Mevlâ ise bununla ilgili olarak: "Kâim Mehdî'ye kadar ben devemi kullandım..."⁸⁸ demektedir.

Böylece Mansûr Âl-i Hasen ile mücadeleye girişti. Mücadelenin sürdüğü bu dönemin Mehdîlik konusunda bir canlılığa sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu Ebu'l-Abbâs'ın hilafetinin başlangıcında Süfyânî şeklinde tezahür ederken şimdi de Mehdî Tâlibiyyin şeklinde ortaya çıkmıştır.

Mansûr her ne kadar Ebû Dulâme tarafından "Mehdî" diye⁸⁹ Seyyid Himyerî tarafından da "Kâim"⁹⁰ diye isimlendirilmişse de onun lakabı olan "Mansûr" ile Mehdîlik arasında bir bağ olup olmadığı istifhamlara yol açmaktadır.

⁸³ Taberî, c.3, s.338,341.

⁸⁴ Belâzürî, 3.kısım, s.256,257.

⁸⁵ Hasrî, Zehru'l-Âdâb, Kahire, 1961, c.1, s.507; Eġânî, (Dâru'l-Kutub), c.13, s.143.

⁸⁶ Divânü Beşşâr, Kahire, 1950-1957, c.1, s.327; Hüseyin Atvân, s.137.

⁸⁷ Bağdâdî, c.13, s.178; Hüseyin Atvân, s.110.

⁸⁸ Bkz: Mukaddime Divânü Beşşâr, c.1, s.19,20.

⁸⁹ İbn Kuteybe, eş-Şî'ru ve's-Şuarâ', Beyrut, 1964, c.2, s.664; Tabakâtü İbnü'l-Mu'tezz, London, 1939, s.62; Belâzürî, kısım:3, s.207.

⁹⁰ Eġânî, (Daru'l-Kutub), c.7, s.8.

Bazıları, Yemenîler nezdinde Nişvân b. Saîd el-Himyeri (Yaklaşık olarak v:573/1117)'nin; "Mansûr Himyer'den çıkması beklenen devlet kurucusu ve adalet dağıtıcısının lakabıdır"⁹¹ ifadesine istinaden Mansûr lakabının Mehdî ile aynı değerde olduğunu görüyorlardı. Yine Hemedânî'nin Kitâbü'l-İklîl'i de "Mansûr Himyer"e değinmekteydi.⁹² Her ne kadar bu iki tarihçi müteahhir tarihçilerse de ilk dönem rivayetlerine işaret etmektedirler. Bu rivayetler onlara göre, Muhtar es-Sekafî'nin isyanı gibi bazı isyanların sloganlarını da izah etmektedir. Zira Muhtar'ın taraftarlarının hemen hemen hepsi Yemenîler'dendi ve (66/685-686'da Kûfe'de) çarpışma esnasında onların sloganları "Yâ Mansûr Emit" idi.⁹³ Bu da karşı karşıya kaldığımız bir görüştür ve bunula ilgili eleştiriler vardır.

Mansûr lakabı -"Mansûr Himyer" veya "Mansûru'l-Yemen"- devam eden süreçte Yemenîler nezdinde "Muntazar"a işaret etmiştir. Bu dönemde Yemenîlerin "Kâim"i Kahtânî idi. İbnü'l-Eş'as kendisinin Kahtânî olduğunu iddia ediyordu. Amillerine yazdığı mektupta: "Nâsıru'l-(Emîru'l-)Mü'minin Abdurrahman'dan...." şeklinde yazıyordu.⁹⁴ Ezdî'nin bu rivayetinden Kahtânî fikrinin Mansûr döneminde gündemde olduğu anlaşılmaktadır. Rivayet edilmiştir ki, el-İmam Abdü'l-Vehhâb b. İbrahim Mansûr'un kapısında karşılaştığı İsmail b. Abdillâh el-Kasrî'ye -ki Yemenî idi-: "Ey İsmail sizin Kahtânî'niz ne zaman çıkıyor?" diye sorduğunda o: "Çıktı..., O Mehdî'dir ve müslümanların idaresini üstlenmiştir. O, kardeşimizin oğludur. Rasûlüllah s.a.v.: "Bir kavmin kardeşinin oğlu onlardandır" buyurmuştur diye cevap vermiş, Mansûr bunu duymuş ve buna sevinmiştir.⁹⁵

"Yâ Mansûr Emit" sloganı ise ilk dönem islâmî sloganlardan olup Bedir'de⁹⁶ Benî Mustalik gazvesinde⁹⁷ müslümanların sloganı olmuştur. Aynı şekilde Müslim b. Akil'de Kûfe'den çıkışında uğurlu olsun diye bu sloganı kullanmıştı.⁹⁸ Ahbâru Sıffin isimli eserde nakledilen bir rivayette; "Nebî'nin mirası olan slogan Yâ Muhammed Yâ Mansûr idi" denilmektedir.⁹⁹ Zeyd b. Ali'nin 121/731 yılında Kûfe'de isyan hareketine girişmeyi istediğinde Şia ona katılıp katılmama noktasında kararsız kalarak ona: "Senin Mansûr olmanı ve Benü Ümeyye'nin helaki zamanının gelmiş olmasını diliyoruz" dediklerine şahid oluyoruz.¹⁰⁰

128 yılında tamamı Mudarîler'den (Temîm) olan Haris b. Süreyc taraftarla-

⁹¹ Nişvân el-Himyeri, Kitâbu Şemsu'l-Ulûm, London, 1916, s.103.

⁹² Hemedânî, el-İklîl, Kahire, 1931, c.10, s.71,72.

⁹³ Bkz: Bernard Lewis, "The Regnal Titles of the First Abbasid Caliphs", Dr. Zâkir Hussain, Presentation Volume, Reprint, New Delhi, 1968, s.16,18.

⁹⁴ Makdisî, c.2, s.184.

⁹⁵ Ezdî, s.214.

⁹⁶ Vâkıdî, Meğâzî, Ceneviz, 1966, s.72.

⁹⁷ İbn Hişâm, Siratü Rasûlüllah, Kahire, 1936, c.3, s.306.

⁹⁸ İsfahânî, s.100.

⁹⁹ Ehbâs Dergisi, (Amerikan Üniversitesi, Beyrut), December, 1971, sayı:24, s.17; Burada, "Benî Abdulmuttalib'in sloganı Yâ Muhammed Yâ Mehdî veya Yâ Mansûr" ifadesi yer almaktadır.

¹⁰⁰ Taberî, (Ebû Mihnef), c.2, s.1636.

rının sloganı da “Yâ Mansûr” idi.¹⁰¹ Bu kullanım, bu sloganın Yemenîler’e delalet ettiğini yalanlamaktadır.

Abbâsî propagandası ile ilgili haberlerde Muhammed b. Ali’nin Bukeyr b. Mâhân’a: “Sloganınız Yâ Muhammed Yâ Mansûr olsun” diye tavsiyede bulunduğunu görüyoruz. Bu nedenle Ebû Müslim Horasan’da isyana giriştiğinde sloganı buydu.¹⁰² Diğer taraftan Zap suyu savaşında Abdullah b. Ali taraftarlarının sloganı da “Yâ Muhammed Yâ Mansûr” idi.¹⁰³ Bütün bunlardan anlaşılmalıdır ki “Yâ Mansûr” lakabı Hicrî II. asrın başlarına delalet eden özel bir lakap olmuştur.

Daha sonraları Melâhim ve Fiten kitaplarının rivayetleri “Mansûr”un, Âl-i Muhammed’e yani Mehdî’ye destek veren ve ona zemin hazırlayan bir kişiye işaret ettiğini nakletmektedirler.¹⁰⁴ Hâkim’in İbn Abbas’tan naklettiği bir rivayette: “Mansûr, bir aylık mesafede bulunan düşmanlarına karşı galip gelendir” denilmektedir.¹⁰⁵ Öyleyse Mansûr, zafer kendi katında olup dilediğine verdiği Allahu Teâlâ’nın desteklediği kimsedir.¹⁰⁶ İşte bu noktada bu lakap Ali evladının büyük isyanıyla karşı karşıya kalan Ebû Ca’fer el-Mansûr tarafından oğlunun Mehdî olduğu ile ilgili propagandaya uygun olarak kullanılmıştır. Mehdî lakabının 146 senesinden itibaren paralar üzerinde veliahdlar için kullanıldığını¹⁰⁷ ve bu temayülün daha sonraları veliahdlar için “İmam” lakabını kullanmaya yöneldiğini vurgulamamız gerekmektedir. Bunun bir örneğini 151 senesinde Buhârâ’daki bir parada görmekteyiz.¹⁰⁸ Aynı temayül içerisinde 286/881 yılında İsmâîlî propagandisti İbn Havşeb tarafından Fâtımî Mehdî için hazırlık amacıyla Yemen’e gittiğinde “Mansûru’l-Yemen” lakabının kullanılmasının mantığı da anlaşılmalıdır. Önceleri Siyah Sancaklar sahibinin Mehdî için hazırlık yaptığını müjdeleyen propaganda bu dönemde Mansûr’un Mehdî için hazırlık yaptığı şekline dönüşmüştür.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, -Abbâsî Devleti’nin gerçek anlamdaki kurucusu olan- Ebû Ca’fer el-Mansûr bizzat Abbâsî ihtilali içerisinde tartışmaya sebep olan ve Âl-i Hasen’in isyanı esnasında ortaya çıkan, Abbâsî halifelığının Rasûlüllâh’ın amcası Abbas’tan kaynaklanan meşru bir hak olduğunu savunurken, yine onun Ali evladına meyleden Kûfe Araplarının yüzlerine Horasanlıların devletin kuruluşundaki rollerini vurgularken, Muhammed Nefsü’z-Zekiyye’nin Mehdî’lik iddiasına, kendisiyle müjdelenen asıl Mehdî’nin kendi oğlu Muhammed olduğu iddiasıyla cevap vermiştir. Bu amaçla kendisini ortamı Mehdî için hazırlayan anlamına gelen “el-Mansûr” lakabıyla lakablandırmıştır. Böylece daha önce selefi tarafından kullanılan ve siyah sancakların kendisi için hazırlık yaptığı Mehdî lakabı, canlılığını yitirmiştir.

¹⁰¹ Taberî, c.2, s.1923.

¹⁰² Taberî, c.2, s.1972.

¹⁰³ Ezdî, s.130.

¹⁰⁴ Ebû Dâvud, Sünen, c.4, s.127,128; Mukaddimei İbn Haldûn, c.1, s.147.

¹⁰⁵ Ahmed Emin, Duha’l-İslam, Kahire, thz., c.3, s.140 ve 237,238.

¹⁰⁶ Hasan Paşa, Kitabü’l-Elkâbi’l-İslâmiyye, Kahire, 1957, s.512.

¹⁰⁷ Hasan Paşa, s.514,515.

¹⁰⁸ Aynı eser, s.168.